

Lingvistit Seilissä 24.—
25. 8. 1978

Vuosi sitten perustettu Suomen kieli-tieteellinen yhdistys on ottanut ohjelmaansa vähintään yhden seminaarityypisen tilaisuuden järjestämisen vuosittain. Viime vuonna oltiin Lammilla, ja tällä kertaa kokoonnuttiin Turun yliopiston Saaristomeren tutkimusasemalle Nauvon Seiliin.

Seminaarin teemaksi oli valittu morfologian ongelmat, ja ennakkotiedoissa oli kehoitettu käsittämään morfologia hyvin laajasti siten, että siihen sisältyy myös johto-oppi. Samoin oli esitelmänaiheiksi toivottu valittavan sekä morfologian yleisiä kysymyksiä että yksittäiskielten ongelmia. Esitelmiä pidettiin yksitoista, ja aiheet vaihtelivat latinan desideratiiviverbien johtamisesta morfologisen muutoksen luonteen filosofiseen tarkasteluun. Seminaarissa oli osanottajia kaikkiaan 23.

Ensimmäisen esitelmäjakson aloitti Esa Itkonen tarkastelemalla morfologisen muutoksen luonnetta. Analogisia muutoksia selitettäessä on pidetty ongelmana luotettavien säännönmukaisuuksien puutetta. Tällaisethan olisivat ehdottomasti tarpeen, jos analogiaselityksen tieteellisyys olisi perusteltava samoin kuin luonnon-tieteelliset selitykset yleensä. Analogialle voidaan kuitenkin valita periaatteessa kokonaan toisentyypinen selitysmalli, rationaalinen eli teleologinen, jolloin ei tar-

vitse lainkaan viitata yleisiin säännönmukaisuuksiin. Tällöin voidaan erottamalla fonologinen ja morfologinen teleologia toisistaan nähdä kielen muutokset prosesseina, joissa abstraktia kielen systeemiä voidaan tavoitella tai pitää yllä monin eri keinoin.

Jarmo Korhosen esitelmä käsitteli lauseiden valenssisuhteiden morfosyntaktista ilmaisemista nykysaksassa. Syntaksihan voidaan laajasti ottaen käsittää kaikkien kielellisten merkkien yhteenliittämistä tutkivaksi lingvistiikan haaraksi, jolloin morfologia on syntaksin osa-alue. Tämän morfosyntaksin tutkimuskohteina ovat morfeemit ja niiden yhdisteet sekä erilaiset distribuutiomallit, ja tarkastelun lähtökohta on morfeemien esiintyminen erilaisissa ympäristöissä. Valenssisuhteita kuvattaessa on keskeisenä tehtävänä tutkia täydennysten morfosyntaktista liittymistä valenssinkantajaan kieliopillisten morfeemien pohjalta. Korhonen tarkasteli verbin täydennyksinä esiintyvien syntaktisten luokkien merkittimiä ja niiden sijoittumista. Hän hahmotteli myös lauseen hierarkkista rakennemallia lähtien liikkeelle luokkasymboleista, jotka ilmaisevat täydennyksen syntaktisen luokan ja liittymän morfosyntaktisen laadun.

Jouko Lindstedtin esitelmän aiheena oli kontrastiivinen morfologia. Suomen ja bulgarian verbintaivutuksen yhtäläisyyksiä kartoittamalla hän havainnollisti, kuinka normaalista merkitykseen perustuvasta kontrastiivisesta esityksestä poiketen voidaan myös laatia teoreettista ja

käytännön mielenkiintoa herättävä puhtaasti morfologinen diasysteemi karsimalla muotojen kuvauksen inventaarista pois ne semanttisesti ekvivalenttien ilmausten parit, jotka eivät muodollisesti muistuta toisiaan. Esitelmä herätti varsin vilkkaan keskustelun siitä, millaisia ongelmia joudutaan ratkomaan, kun alun perin semanttisin kriteerein koottu materiaali rajataan puhtaasti morfologisiin perustein. Voiko näin saadusta aineistosta päätellä muuta kuin sen, että samaa merkitsevät muodot sattuvat kahdessa kielessä olemaan rakenteeltaan samantapaisia? Eikö pois karsitulla osalla ole lainkaan merkitystä? Lisäksi todettiin, että eri kielten kieliopissa esitettyjen kategorioiden vertailu on hankalaa myös siksi, että kategoriajaon perusteet ovat useissa tapauksissa varsin hämävät.

Toisen esitelmäjaksos aluksi Urho Määttä pohdiskeli morfofonemiikan statusta ulkoisen evidenssin valossa. Ulkoiseen evidenssiin kuuluu kaikki sellainen kieltä koskeva tieto, joka liittyy diakroniaan, kielenoppimiseen, afasiaan, neuropsykologiaan, neurofysiologiaan, kielenlipsahduksiin, kokeellisiin tuloksiin tai ylipäänsä kaikkeen siihen, mikä ei ole saavutettavissa intuitiolla tai systeemin sisäisiä ominaisuuksia tarkkailemalla. Ulkoista evidenssiä hyväksi käyttämällä on ajateltu pystyttävän määrittelemään kieli-kuvauksen ontologinen status. Psykologisesti oikean selitysmallin löytämiseksi on mm. tutkittu, voidaanko mallin avulla selittää esim. todella tapahtuneita kielenmuutoksia tai -lipsahduksia, ja mikäli vastaus on ollut myönteinen, on malli katsottu oikeaksi. Mutta mitä tarkoittaa »psykologisesti oikea», onkin taas ongelma sinänsä.

Esko Pennanen vertaili eri kielten väriä merkitsevistä adjektiiveista johdettujen verbien inventaareja. Hän totesi suomen kielen deadjektiivisten väriverbien määrän huomattavan suureksi. Venäjässä voidaan johtaa kaikista perusväriä merkitsevistä adjektiiveista »olla x», »tulla x:ksi» ja »tehdä x:ksi» -merkityksiset ver-

bit. Suomessaakin tämä on joissakin tapauksissa ainakin periaatteessa mahdollista (esim. *punertaa* — *punertua* — *puneruttaa*). Sen sijaan ruotsissa, englannissa, saksassa ja ranskassa tällaisten verbien valikoima on huomattavasti suppeampi. Tyypiesimerkkejä on tosin mahdollista löytää kaikista yllä esitetystä tapauksista, mutta osa niistä rajoittuu vain vanhempiin kielimuotoihin. Esiintymisrajoituksia voivat nykykielessä aiheuttaa johtamisteknikkaan liittyvät seikat, väriadjektiivin peruserkitys (vihreää merkitsevistä sanoista on huomattavasti runsaammin johdoksia kuin muista väriadjektiiveista) sekä väriadjektiiveista johdettujen verbien semanttis-syntaktiset ominaisuudet.

Toisen päivän esitelmäjaksot aloitti Eugene Holman. Hän kiinnitti huomiota siihen, että diakroninen fonologia on vanhastaan keskittynyt vain fonologisten perusyksiköiden tutkimiseen. Suuremmat fonologiset kokonaisuudet kuten tavut, sanat tai intonaatiojaksot ovat jääneet lähes huomiotta. Tähän lienee syynä se, että diakronisessa tutkimuksessa on pyritty tarkkailemaan kieltä erityisesti muoto/sisältö -dikotomian kannalta. Tämä on ymmärrettävissä, koska fonologisten perusyksiköiden yksi tärkeä tehtävä on merkityksien erottaminen. Toisaalta ne kuitenkin toimivat myös laajempien fonologisten yksiköiden rakenneosina, ja tällaisena niillä onkin selvimmät systeemiluonteiset yhteydet muihin kielen tasoihin.

Jussi Kallion aiheena olivat kolmannen persoonan dilemmat. Erään murreaineiston valossa hän tarkasteli, kuinka puhekieli suhtautuu yleiskielen epätaloudelliseen normiin, jonka mukaan monikon tunnus on kolmannessa persoonassa merkittävä sekä subjektin että predikaattiin (*he tekivät*). Yleisenä havaintona oli, että verbi on monikollinen vain silloin, kun subjekti ei ole näkyvissä samassa lauseessa. Koeaineiston lauseista n. 15 % oli tätä tyyppiä. Tavallisinta oli, että monikollisuus osoitettiin vain subjektilla (78 %), ja yleiskielen redundanttia ilmaisutapaa käytti vain 7 % lauseista. Kallio pohdis-

keli myös syitä, jotka vaikuttavat pronominin valintaan. *Hän/he* -pronominin asemestahan puhekielessä ovat varsin tavalaisia *se/ne* -pronominit. Valintaan vaikuttavista tekijöistä osoittautui tässä aineistossa tärkeimmäksi lauseen laatu: referaatissa *hän/he*, välittömässä puheessa yleensä *se/ne*.

Eeva Kangasmaa-Minn käsitteli verbien sisäistä aspektia. Ulkoiseen, toiseen ajankäsitteeseen suhteuttavan aspektin lisäksi verbimuotoihin kätkeytyy myös sisäinen aspekti, joka sääntelee verbien suhteita sen hallitsemiin piilokategorioihin. Tällä sisäisellä aspektilla ei välttämättä ole morfologista ilmiä. Kangasmaa-Minnin havainnot perustuvat 122 kantaverbin muodostamaan korpukseen. Sisäinen aspekti näyttää määräytyvän joko lokaalisen tai temporaalisen kriteerin perusteella. Edelliseen tyyppiin kuuluvat statiiviset ts. lokatiivin piilokategoriaa hallitsevat verbit (*elää, olla, luulla, surra* jne.), jälkimmäiseen dynaamiset verbit, jotka voivat olla joko intransitiivisia tai transitiivisia (*ajaa, hiihtää, kasvaa, piestä, syödä* jne.). Dynaamisia verbejä edelleen ryhmitettäessä on ratkaiseva kriteeri niiden ilmaiseman tekemisen kesto. Suomen kielessä on tehtävä ero myös ilmauksen aspektin ja verbin aspektin välillä. Kokonaisen ilmauksen aspektia ei voi kartoittaa vain yksityistä verbiä tarkastelemalla. Esimerkiksi imperfektiivisestä ilmauksesta voidaan aina tehdä perfektiivinen rajoittavan upotuksen avulla.

Mauno Kosken esitelmän aiheena oli suomen sananjohdon perustyyppit. Hän erotti kahdentyyppistä derivaatiota, syntaktista ja leksikaalista. Edellisen tunto-merkkinä on *se*, ettei johdos edellytä memorointia, vaan riittää, että kanta on leksikossa. Syntaktinen johdos on semanttisesti kannan ja johtimen summa, ja johdoksen merkitys voidaan aina yksiselitteisesti päätellä näiden perusteella. Leksikaalinen derivaatio tuo sanastoon kokonaa uuden yksikön. Vaikka kannan ja johtimen perusmerkitys tunnettaisiinkin, ei johdoksen merkitystä voi mekaanisesti

päätellä näiden perusteella, vaan samaan morfologiseen elementtiin voi liittyä useita merkitysvaihteita ja konnotaatioita, jotka eivät ole ennustettavissa. Suomen johtimista deverbaalinen *-minen* on selvästi syntaktinen, kun taas *-e* on tyypillisesti leksikaalinen (vrt. esim. *puhua* — *puhe* : *sanoa* — *sane* : *jalostaa* — *jaloste* : *kirkastaa* — *kirkaste*).

Viimeisen jakson esitelmät käsittelivät latinan kieltä. Martti Nyman totesi alomorfien etymologista semiotiikkaa pohdittaessaan, että tunnettuina ja ongelmattomina pidettyjä ääntenmuutossääntöjä ongelmatapauksiin sovellettaessa on turhankin innokkaasti riennetty konstruimaan hypoteettisia kantamuotoja silloinkin, kun se ei olisi välttämättä tarpeen. Usein riittäisi pelkkä IA-analyysi sekä morfeemien polysemiarakenteen sekä morfotaktisten ja syntaktisten valintarajoitusten selvittäminen. Kun nämä otetaan huomioon, voidaan hyvinkin yksinkertaisesti ja selkeästi määritellä ja johtaa muotoja, joiden kehittelyyn indoeuropeitit ovat aiemmin saaneet tuhlata runsain mitoin äännehistoriallista mielikuvitustaan.

Toivo Viljamaa käsitteli latinan desideratiivverbien johtamista. Tällä johdosverbien luokalla on selvä muodollinen tunnus (*can-ō* 'laulan': *can-turi-ō* 'minua laulattaa') ja tarkasti määriteltävä haluumisen merkitys. Luokka on myös produktiivinen, ja siihen kuuluvia johdoksia voidaan tehdä jopa erisnimistä. Verbijoukon tekee mielenkiintoiseksi johtimen etymologiaan liittyvien ongelmien ohella erityisesti se, että se on produktiivisuudestaan huolimatta on hyvin harvinainen teksteissä. Tätä Viljamaa selitti sekä kantasanan semantiikkaan liittyvillä että puhtaasti morfologisilla rajoituksilla. Samoin hän totesi alkuperäisten tarveverbien käyttöyhteydet sellaisiksi, etteivät ne suinkaan sovellu kaikkiin kirjallisiin tyyliin.

Seilin seminaarin esitelmät julkaistaan Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja -sarjan toisena niteenä.